

XXIX OLIMPIADA FIZYCZNA

(1979/1980)

ZAWODY I STOPNIA

Zadanie doświadczalne – D1

Nazwa – Wyznaczenie składowej poziomej natężenia ziemskiego pola magnetycznego.

Źródła – Komitet Główny Olimpiady Fizycznej

- Waldemar Gorzkowski, Andrzej Kotlicki: *Fizyka w Szkole* nr 5, 1980
- Andrzej Nadolny, Krystyna Pniewska: *Olimpiady Fizyczne XXIX-XXXI*, WSiP, Warszawa 1986
- T.M. Molenda, IF US, www.OF.szc.pl.

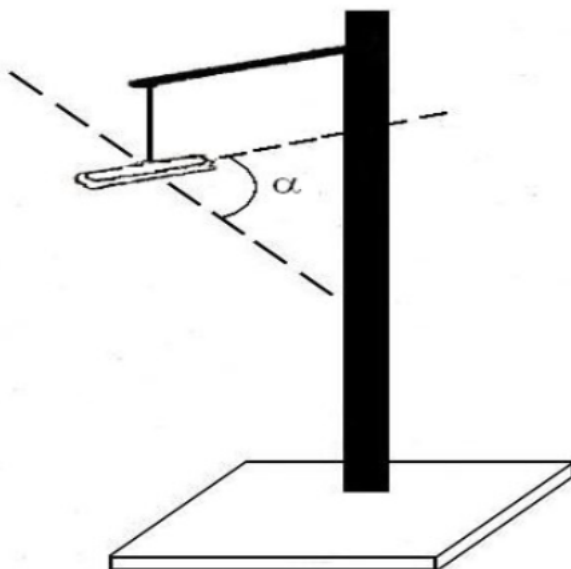
Mając do dyspozycji: magnes sztabkowy, kompas, nici, statyw lub inny przyrząd umożliwiający zaczepienie nici, wagę, linijkę, stoper lub zegarek z sekundnikiem, wyznacz składową poziomą natężenia pola magnetycznego w miejscowości, którą zamieszkujesz¹.

---

¹W opracowaniu zad. do bazy zadań KGOF zapisano treść zad. jak w druczku KGOF rozsyłanego do szkół (przyp. red.).

Rozwiązanie zadania D – XXIX OF, I stopień

Magnes sztabkowy wieszamy na nitce tak, aby wisiał poziomo (rys. 1). Po ustaleniu się położenia równowagi (oś sztabki pokrywa się z kierunkiem północ – południe) magnes odchylany jest w poziomie o kąt α , puszczamy i mierzymy okres swobodnych, małych drgań.

Rys. 1

Równanie ruchu sztabki będzie następujące:

$$I \frac{d^2 \alpha}{dt^2} = -\mu_0 m H_z \sin \alpha \approx -\mu_0 m H_z \alpha. \quad (1)$$

gdzie:

μ_0 – przenikalność magnetyczna próżni,

H_z – składowa pozioma ziemskiego pola magnetycznego,

I – moment bezwładności sztabki,

m – magnetyczny moment dipolowy sztabki.

Wiadomo, że (traktując sztabkę jako cienki pręt)

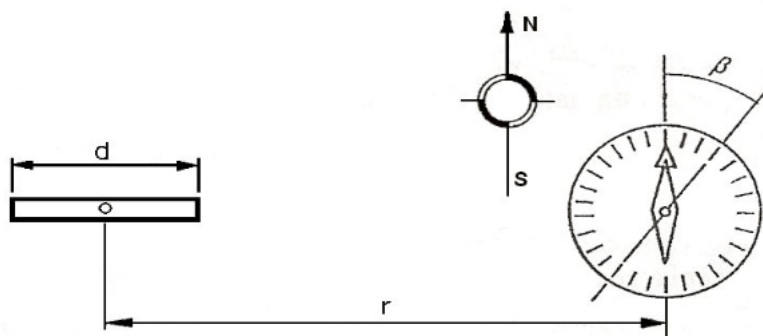
$$I = \frac{M d^2}{12}. \quad (2)$$

gdzie: M – masa sztabki, d – jej długość.

Jak widać (z równania ruchu) ruch sztabki jest ruchem harmonicznym o okresie

$$T = 2\pi \sqrt{\frac{I}{m H_z \mu_0}}. \quad (3)$$

Długość sztabki magnesu d wyznaczamy za pomocą linijki, a masę M za pomocą wagi. Następnie magnes umieszczamy w odległości r od kompasu (rys. 2). Mierzmy kąt β odchylenia igły

Rys. 2

kompasu od kierunku północ – południe. Pole pochodzące od dipola magnetycznego o momencie m dla $r \gg d$ wyraża się wzorem (na osi dipola)

$$H = \frac{2m}{4\pi r^3}. \quad (4)$$

Wobec tego

$$\operatorname{tg} \beta = \frac{H}{H_z} = \frac{2m}{4\pi r^3 H_z}. \quad (5)$$

Z (3) i (5) otrzymujemy

$$H_z = \sqrt{\frac{2\pi I}{\mu_0 T^2 r^3 \operatorname{tg} \beta}} \quad (6)$$

Pomiary należało wykonać kilkakrotnie, a szczególnie starannie wyznaczyć okres drgań T , gdyż niepewność jego wyznaczenia ma decydujący wpływ na wynik. Rachunek niepewności należało przeprowadzić metodą różniczki zupełnej.

Punktacja

Część teoretyczna

1. Wyznaczenie mH_z ..... 5 pkt.
2. Wyznaczenie m/H_z ..... 4 pkt.
3. Wyznaczenie m i H_z ..... 1 pkt.

Część doświadczalna

1. Wyznaczenie mH_z ..... 5 pkt.
2. Wyznaczenie m/H_z ..... 3 pkt.
3. Dyskusja błędów² ..... 2 pkt.

²Słowo „błąd” było używane w znaczeniu obecnej niepewności. Problematykę tą od 1993 r. reguluje *Guide to the Expression of Uncertainty in Measurement*, u nas w nauczaniu od 2018 r. *Rekomendacja Polskiego Towarzystwa Fizycznego dotycząca nauczania o opracowywaniu wyników pomiarów w szkołach* – www.2022.ptf.net.pl/programy/edukacja/rekomendacja (przyp. red.).

Komentarz

Zadanie to wybrała większość uczestników. Rozwiązanie części teoretycznej można było znaleźć w niektórych podręcznikach akademickich (metoda Gaussa, np. przejrzyste opisaną w książce Elektrodynamika M. Sufczyńskiego w rozdziale V), co było dla niektórych uczniów ułatwieniem. Niektórzy uczniowie nie zdawali sobie sprawy z ograniczonej stosowania wzoru na pole magnetyczne pochodzące od dipola (4) i stosowali go także dla $d \approx r$. Ponieważ siła elektrodynamiczna (siła Lorentza) działająca na uzwojenie z prądem jest proporcjonalna do natężenia przepływającego przez nie prądu I , to moment sił M_s wytwarzany przez silnik można wyrazić wzorem

Niektóre prace zawierały jedynie część teoretyczną. Jak zwykle uczniom sprawiało dużo trudności rachunek błędów³.

---

³Zob. przypis poprzedni (przyp. red.).